

A mi furulyánk

A magyar nyelvterület legnagyobb részén ismerték és használták a hatlyukú furulyát, melynek különlegessége, hogy szélhasító nyílása nem a hanglyukak oldalán van, hanem a hátulsó oldalon. A számunkra mindennapos, közkeletű furulyaféle azonban egyáltalán nem szokványos a nemzetközi porondon. Sőt. Az egész földkereket áttanulmányozva azt tapasztaljuk, hogy ez a furulyatípus kimondottan a Kárpát-medencére jellemző, itt mindenütt megtaláljuk, míg Európa más térségeiben ismeretlen. Kelet felé Moldváig nyomon követhető, és szórványként előbukkan még Bulgáriában is. Elterjedési területének legnagyobb része tehát a magyar nyelvterülettel esik egybe, e mellett a történelmi időkben a magyarral rokon kultúrájú népcsoportok környezetében bukkan fel. (A bulgárokról tudhatjuk, hogy elszlávosodott hunok, Moldvában pedig a csángó-magyarokon kívül ma román nyelven beszélő besenyő, kun, úz, jász és egyéb rokon kultúrájú népek élnek.) Mindezek alapján bátran nevezhetjük magyar furulyának ezt a hangszert, amihez hasonlót sehol máshol nem találunk a föld kerekén.

magyar furulyák előlről és hátulról

Európa népei az ún. *blockflöte* típusú furulyaféle különböző változatait használják. Ezeken a szélhasító nyílás minden esetben az elülső oldalon van a hangnyílásokkal

együtt. Az európai furulyák szélhasítója rendszerint fekvő téglalap alakú, míg a magyar furulyáké négyzet, vagy álló téglalap-forma.

blockflöte

Döntő különbség közöttük a megszólaltatás módjában és a hangképzés lehetőségeiben mutatkozik. A hátul elhelyezett szélhasító lehetővé teszi, hogy a zenész fúvás közben alsó ajkával módosítsa a nyílás méretét, illetve a befújt levegő irányát, aminek eredményeként két szólamban, oktáv vagy kvint párhuzamban is megszólaltatható a hangszer. Tovább színesíti ezt a hangzást az a régi hagyomány is, hogy játék közben a furulyás dűnnyögő hangot hallat, ami a zenét ritmikusan kíséri. Ez így már három szólam egyszerre, ami nem kis bravúr. Ez a szokás olyan mélyen gyökerezik, hogy sok hagyományörző furulyás nem is tud e nélkül játszani. Kodály Zoltán így ír erről: *„Sajátságos szokása a furulyásoknak, különösen Erdélyben, hogy játék közben belemorognak, beledűnnyögnek a furulyába valami mély hangot. Mivel ez a felső hangok tisztaságát zavarja, fonográfba vételkor igyekeztünk őket rávenni, hogy hagyják el. Nehezen vagy sehogysem sikerült elérni, annyira megszokták. ... Ez a hang a furulya hangjaival kombinációs-hangokat hoz létre, úgyhogy gyakran tisztán hallani egy harmadik szólamot.”* (Kodály Zoltán *Magyar népzene* Budapest 1960 60. o.)

Mindezek arra utalnak, hogy a magyar furulya és annak játéktechnikája valamint hangzása az Európában ismert furulyaféléktől függetlenül alakult ki, nagy valószínűséggel itt helyben a Kárpát-medencében. Kialakulásában — mint majd látni fogjuk — szerep jutott az Európa-szerte használatos dugós furulyáknak is, melyek az ókori kultúrák termékei. A görögöknél még mindenütt használt *pánsíp* a római hagyományokban már nem található. Helyette annak modernizált változata, az *orgona* terjedt el. (A pánsíp úgy alakítható át orgonává, hogy a csövek végébe dugót tesznek, melynek oldalából ki van egy kis rész vágva, ahol a levegő a cső oldalán vágott nyílás pereme felé áramlik. A csövekhez pedig billentyűs szerkezettel vezetik a fújtatott levegőt. Valójában tehát minden egyes orgonasíp egy-egy dugós furulya. Ez adta a mintát a blockflöte kialakulásához, nem pedig azok a prehistorikus csontfurulyák, amelyeket máig a blockflöte előzményének vélnek.)

bronzkori csontfurulya Üllőről

Furulya szavunk — szláv szomszédaink szerint — szláv eredetű, a hazai nyelvészek viszont vándorszónak tartják, ami hozzánk román közvetítéssel került. Azt is hozzáteszik még, hogy hangutánzó eredetű (*A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára* Akadémiai Kiadó 1984 /1/ 991-992. o.)

Túl azon, hogy kijelenthetjük: a furulya szó nem hangutánzó (semmilyen hangszer nem ad ki ilyen hangot!), az is valószínű, hogy a hangszer kialakulása jócskán megelőzi a viszonylag új keletű szláv és román nyelvek megjelenését.

A furulya név a hangszer megszólaltatásának módjára utal, ezt ugyanis fújni kell. Az első szótag a levegő mozgását idéző (hangfestő) fú elemet adja, aminek változata fúj szavunk is. A szókezdő *f* hang azok közé a mássalhangzóink közé tartozik, amelyeket sokáig ki lehet tartani, hasonlóan a zöngés hangokhoz (*s, sz, z*), melyek tetszőleges hosszúságban megszólaltathatók.

A légmozgást idéző fú szócska már abban az időben létezett, amikor az ember megismerkedett a tűzzel. Fújva el is olthatjuk a lángot, de fel is szíthatjuk a tüzet. Az előbbi esetben egy rövid, intenzív fúvás kell, a másokban hosszantartó, erősödő fúvás. Ilyenkor azt mondjuk: fűűűű, erre a láng fellobban, melegebb lesz, fűtünk.

Ahogy a mozgó levegő megidézője ez az *f* hang, úgy annak hiányát is ezzel fejezzük ki. Nagy melegben, ha áll a levegő, *fullasztó* a hőség, *fűlledt* meleg van. Aki nem jut levegőhöz, *megfullad* vagy *vízbe fűl*, és az sem kap levegőt, akit *főjtogatnak*.

Furulya szavunk tehát a levegő mozgására utaló fú szócskából képzett tiszta magyar kifejezés. Régibb alakja talán fú-rá, vagy fúj-rá lehetett, aminek változata a *fujera*, vagy *fujara*, ma is él a felvidéken.

A dugós furulyák elterjedését megelőző időkből származnak azok a sajátos megszólaltatású hangszerek, melyekkel a magyar nyelvterület keleti és nyugati végein találkozhatunk.

A moldvai csángók hangszere a *csilinka* fűzfakéregből készült hosszú csövű dugó nélküli felhangfurulya. Félhold alakú szélhasítóját ugyanúgy készítik, mint a gyermekjátékként országosan elterjedt *fűzfasípok*nak, vagy más néven

fűzfatilinkóknak. A különbség az, hogy a csilinkába nem tesznek fából faragott dugót, hanem a zenész a saját nyelvét használja dugóként, azzal irányítja a befújt levegőt a szélhasító peremére.

csilinkán játszó csángó asszony

(Megjegyezzük, hogy a csilinka, tilinka és ehhez hasonló névalakok valóban a hangszer hangját utánozzák.)

A nyugati végeken, a Dunán túl az ötlükú *hosszúfurulyát* találjuk, melynek szélhasítója szintén félhold formájú. Itt ugyan faragott fadugót használnak, de azt a készítőik következetesen *nyelvnek* nevezik. Ez világosan utal arra, hogy korábban a fadugó helyett a játékos a maga nyelvét dugta a furulya végébe, hasonlóan a moldvai csilinka megszólaltatásához. Kapoli Antal a híres dunántúli faragó-pásztor így mesélte Madarassy Lászlónak: „... A felső, *fejvégébe tölgyfa gyömbérből* (fagyöngy) faragott és *zsiliplikkal* ellátott *nyelvet* dugtam, de előbb, a zsilipliktól egy *mutatóujj íznyi* távolságra a furugla oldalára *holdlikat* vágtam.” (Sárosi Bálint *Hangszerek a magyar néphagyományban* Planétás kiadó Budapest 1998. 89-91. o.)

hosszúfurulya sípnyílása és hosszúfurulyán játszó zenész ábrázolása dunántúli mángorlóról

A magyar furulyahagyomány kezdeteit — ezek szerint — a nyelv dugós furulyák jelzik. Európa népei előtt ez a hangszer típus ismeretlen, a furulyákról szóló írásokban és hangszer-enciklopédiákban hiába is keresnénk ilyeneket. Mégsem egyedülálló ez a hagyomány, hiszen megtaláljuk északon élő finnugor nyelvrokainknál is. Ennek alapján egy norvég kutató egyenesen finnugor furulyatípusként könyvelte el a nyelv dugós furulyákat. Mint írja: *„furulyatípusunknak már az uráli egység felbomlása, egyes kutatók feltevése szerint i.e. 4000 előtt léteznie kellett.”* (Ernst Emsheimer *Egy finnugor furulyatípus? A vízimadarak népe* 1975. 107-125. o.) Később visszavonta állítását, arra hivatkozva, hogy szláv népeknél is megtalálható a nevezett furulyaféle. Ez a visszavonulás elhamarkodottnak tűnik, és bizony hadilábon áll a logikával is. Az említett „szláv népek” ugyanis éppen a szlovákok, akik — mint tudjuk — évezrede, vagy még annál is régebben élnek együtt velünk a Felvidéken.

Az azonban kétségtelen, hogy nem a hideg, messzi havas országok lakóinak, finnugor nyelvrokainknak találmánya a nyelv dugós furulya, hanem annak az őskőkori kultúrának terméke, amelynek emlékei a Bükk hegységi Istállóskő barlangjából kerültek elő.

A Bükk hegységi Istállóskő barlangjából őskőkori csontfurulya került elő. (Vértés László *Istállóskő* 1955. 29. o) A jégkorszak végéről, az ún. felső paleolitikumból származó őshangszer barlangi medvebocs combcsontjából készült. A sípon a véletlenszerű letörések mellett három eltérő minőségű és — méretű kerekded nyílás van, amelyek emberi beavatkozás nyomait viselik magukon.

Az istállóskői csontfurulya műanyag rekonstrukciója előlről, és hátulról

Nagyon valószínű, hogy először a nagyméretű, szabálytalan alakú nyílás került a csontra, amikor nagy erejű ütést mértek rá valamilyen kemény eszközzel. Kis híján széttört az egész cső, amit jól mutat a kitört részből két irányban kiinduló, a cső hátulsó oldalán is folytatódó törésvonal. Nyilván szét akarták törni a csontot, hogy a velőhöz hozzájussanak, ami a jégkorszaki ember kalóriadús táplálékát képezte.

Szerencsére éppen akkora nyílás keletkezett a csonton, amelyen át a velőt kiszippanthatták, így nem kellett azt még jobban széttörni. Ráadásul a nyílás pereme élesre tört ki, pont azon a részén, ahol a mai furulyáknak is élesre kiképzett szélhasítója van.

Ez az éles perem döntő fontosságú, ez biztosítja a sípoló hang képzését. Az istállóskői síp akkor szólalt meg először, amikor valaki a nyelvét beledugta a végébe, és egy jó nagyot belefújta. A bedugott nyelv ugyanis a sípnyílásként működő kitört rész éles pereme felé vezette a levegőt. E szerint az emberiség legelső furulyája nem tudatos tervezéssel, hanem a véletlennek köszönhetően alakult ki, mint a legtöbb jelentős találmány. (A rekonstrukció azt az állapotot mutatja, amikor még csak a sípnyílás volt a csövön.)

A furulya megszólaltatásához nagy erejű fúvás szükséges, mivel a kitört kerek lyuk túlságosan nagy, így a befújt levegő jó része ott elillan. Könnyebben szólal meg a síp, ha a cső alsó végét befogjuk. Ekkor ugyanis a beáramló levegő visszafordul, és ez az ellenirányú áramlat nem enged be a kelleténél több levegőt. Ebben az esetben a pánsípokra jellemző hangzás alakul ki. A könnyen megszólaló Gisz hang a vadgalamb bűgására emlékeztet. A cső alsó végét megnyitva a hang hirtelen magasra felugrik: h'.

Marokra fogva a sípot nagyobb űrtartalom alakul ki, mivel a tenyér ürege némiképp meghosszabbítja a csövet. Ebben az esetben is nagy erejű fúvás szükséges, melynek hatására átható, messzire elhallatszó, sivítő hang jön létre. Ennél a fúvásmódnál az ember bedugott nyelve bizonyos helyzetekben, valamiféle fizikai hatásra, fúvás közben berezonál, és bűgó hangot hoz létre. Ugyanez ismétlődik akkor is, ha teljesen nyitott csővéggel fújjuk meg a sípot. Együtt szól tehát egy magas sípoló hang egy bűgóhanggal, ami nagyon emlékeztet a hagyományos magyar furulyazene dűnnyögős hangzására!

A második lyuk kiképzése nem hagy kétséget a felől, hogy tudatos tervezéssel helyezték a furulya alsó részére. Ezt megelőzően már kialakulhatott az eredeti síp lemásolásának szokása és gyakorlata. Másolatot csak azonos méretű és alakú csontból lehet készíteni. Ha ilyen akadt, megpróbálták az eredetihez hasonló lyukat készíteni rá. A csontra mért nagy erejű ütéssel nyilván nem értek el eredményt, ezért át kellett térni egy ésszerűbb technológiára. A megfelelő helyen aprólékos vésésekkel alakították ki a sípnyílást a kívánt méretűre. Közben nyilván próbálgatták, hogy megszólal e. Így fedezhették fel, hogy nem szükséges olyan nagy lyukat vágni, mint az eredeti sípon lévő. Sőt. Jobb is, ha kisebb, mert akkor kevesebb levegővel

szól, és a hangzása sem olyan szeles. A fontos az, hogy a megfelelő helyen lévő lyuknak éles legyen a pereme.

A könnyebben megszólaló, kisebb sípnyíláson azonban már nem érvényesült az a fizikai hatás, ami az előbbinél a bedugott nyelv berezgéséhez, a morgó hang kialakulásához vezetett. Könnyen lehet, hogy ennek az elveszett dörmögő hangnak pótlására alakult ki a szokás, hogy a síp fúvása közben dűnnyögő hangot hallat a zenész, így fenntartva a már megszokott hangzást.

Az istállóskői csontfurulya második nyílása tehát — amit a cső ellenkező végére faragtak — rendeltetése szerint sípnyílás. Ezzel a már elavult, de minden bizonnyal nagy becsben tartott és féltve őrzött eredeti sípot korszerűsítették.

Amíg csak az egyedülálló sípnyílás volt elhelyezve a csonton nem lehetett azon dallamot játszani, és nyilván nem is akart senki. Az istállóskői sípra faragott újabb sípnyílás azonban lyukas sípszárú furulyát eredményezett. A megszokott hangzás elérése érdekében a nem kívánt lyukat be kellett volna tömni valamiféle gyantával vagy viasszal. Ehelyett azonban az őskori feltaláló egyszerűen az ujjával fogta be a nem kívánt lyukat, amivel nagy jelentőségű lépést tett a hangszeres zene fejlődésében. Az ujjal befogott nagyméretű síplyuk ugyanis ez esetben pontosan úgy működhetett, mint a mai hangszeres hangképző nyílásai. A zárt oldalnyílású csövön megszólaló G hang után — ha kinyitották — eggyel magasabb hang szólalt meg: A.

Ez a véletlenszerűen kialakult helyzet utat nyitott a dallamjátékra alkalmas, hangnyílásokkal ellátott furulyák elterjedése előtt. A fejlődés visszavonhatatlanul beindult.

A harmadik, kerek nyílás a cső hátulsó oldalára került. Ennek megnyitásával a nagyterc volt megszólaltatható, amit kisterccé is módosíthattak az elülső hangnyílás befogásával. A csontfurulya hangkészlete tehát tritonikus dallamok előadását tette lehetővé a jégkorvégi emberek számára.

A hátulsó oldalon lévő hangnyílás pontos elhelyezését a megszólaló hang nagyfokú tisztasága igazolja vissza. Egyszersmind támogatja az eddig leírtakat is, vagyis azt hogy két eltérő sípnyílás van a csontfurulyán. A feltételezéseket tehát a hangszer pontos hangolása a bizonyosság szintjére emeli.

(Azok a próbálkozások, melyek az istállóskői sípot fuvolaként igyekeznek megfejteni, távol állnak a realitástól. Soproni Ildikó *Az istállóskői fuvola rekonstrukciója* Folia

Archaeologia 1985. 37-38. o. Az oldalfúvós fuvolák majd csak évezredek múlva jelennek meg a magaskultúrákban.)

Az istállósői csontsíp tehát nem egyéb, mint hangképző nyílásokkal ellátott furulya. Biztosan állítható, hogy a nyelvdugós furulyák legelső példánya, maga a prototípus. Zenetörténeti jelentősége szinte felmérhetetlen, hiszen azon túl, hogy egy jelentős hangszercsalád, a furulyafélék legelső ismert — és működő — darabja, azt is jól mutatja, hogyan alakultak ki legelőször a hangképző nyílások. Ez pedig már a furulyaféléken is túlmutat.

Nyelvdugós csontfurulyákkal a jégkorszakot követő neolitikus, majd bronz és vaskori időkben találkozhatunk ismét. Európa északi felén a Germán Alföldtől a dániai szigetekig több példányt is találtak, melyeket őz vagy szarvas sípcsontjából készítettek. Mivel a barlangi medve kihalt, újabb féle csontokkal kellett kísérletezni. A növényevő patás állatok sípcsontja tökéletesen megfelelt a célnak, mivel annak csöves része viszonylag egyenletes, felső vége pedig tölcséres, amiben a beledugott nyelv kényelmesen elfért. Nem véletlen tehát, hogy máig ezt a csontot nevezzük sípcsontnak (képünkön vaskori csontfurulya látható a dániai Jütland szigetéről).

Valamikor kialakult a szokás, hogy a csontok helyett növényi anyagokból, fakéregből, kóro és más növényi szárból készítették a furulyákat. Ezek könnyebben megmunkálható anyagok, és tetszés szerinti hosszúságú csövet lehet nyerni belőlük. A finnek például fenyőkérget használnak, amit úgy húznak le az ágról, hogy előtte tűz fölött melegítik, hogy a fa és a kéreg között a gyanta megolvadjon. Máshol az angyalgöyök vagy a bürök csöves szára adja a furulyák anyagát. Ezeket sok helyütt *sípfű*nek is nevezik.

Az istállósői nyelvdugós furulya késői rokonait napjainkban az északi finnugor népeknél találjuk meg, aminek megvan a magyarázata. A jégkor végét követő globális felmelegedés hatására a hidegtűrő növény és állatvilág észak felé húzódott. Így került északra a rénszarvas is, ami a jégkori ember fontos zsákmányállata volt. A vadászó törzseknek követniük kellett az elvándorló vadat, ha nem akartak változtatni megszokott életformájukon.

Északi nyelvrokonainkkal, a finnugor népekkel tehát nem a Volga-Káma vidékén éltünk együtt, hanem — a jelek szerint — itt, a Kárpát-medencében az utolsó jégkorszak idején. A rokonság a jégkor végével megszűnt, így érthető, hogy közös szókincsünk csupán a kőkorszak kultúrszintjére korlátozódik.

Természetesen nem minden populáció húzódott észak felé a jégkor végén, hiszen bizonyos életformák feltételei nem változtak meg, sőt még javulhattak is. Így például a halászok bizonyosan helyben maradtak, hiszen a halak nem tudtak elvándorolni, a felmelegedés pedig nagyobb táplálékbeszerezést biztosított a vizekben, ami a halak nagymértékű szaporodását segítette elő.

A helyben maradást igazolja az Üllőről előkerült bronzkori csontfurulya mellett (képe az előző számunkban) a moldvai csilinka megléte és a dunántúli hosszúfurulya napjainkig nyúló hagyománya. A dűnyögős furulyázás szokása pedig szorosan köthető az istállóskői csontfurulya első változatához.

Arab utazók a 9. században a Kelet-európai térség népeinek leírásakor hangszerekről is tesznek említést: „*Különböző lantjaik, tamburáik és furulyáik vannak. Furulyáik két rőf hosszúak, lantjukon nyolc húr van.*” (Győrffy György szerk: *A magyarok elődeiről és a honfoglalásról* Gondolat Kiadó Budapest 1958. 58. o.)

A leírás a mi hosszúfurulyánkra illik, ami a hosszúságát illeti. Azt persze nem tudhatjuk, milyen módon szólaltatták meg az említett furulyákat. Annyi azonban bizonyos, hogy az ókor végén feltalált dugós furulya ebben a korban már széles körben ismert és elterjedt volt az eurázsiai térségben, hiszen a messziről jött utazóknak nem jelentett gondot a hangszer felismerése. Inkább azt tartották fontosnak, hogy a szokatlan méretre hívják fel a figyelmet.

A két hagyomány valamikor összetalálkozott. A bürök vagy angyalgöyökér-szárból készített hosszú nyelvfurulyák és a fából fűrt, faragott dugós furulyák ötvözeteként kialakult egy olyan furulyaféle, ami a mai napig egyedülálló. Ez a ma is jól ismert hosszúfurulya. Hosszúsága magyarázza, hogy sípnyílása a hátulsó oldalra került. A nyelvdugós furulyák fúvás közben a függőlegeshez közelítő pozícióban vannak, ellentétben a blockflötével, melyet kb. 45 fokos szögben szokás tartani. A bürökszárból készített hosszú nyelvfurulyákat kényelmes, leeresztett karú fogással tarthatták. Ennek fadugóval ellátott változatát viszont — elől lévő sípnyílással — csak a vízszinteshez közelítő tartással lehetett volna fújni, ami egyrészt kényelmetlen és fárasztó, másrészt úgy az ujjak nem is érték volna el a hangnyílásokat. Leeresztett kézzel tartva pedig nehéz lett volna az elülső oldalon lévő befúvórész elérése.

A megoldást tehát az jelentette, hogy a szélhasító nyílást hátulra helyezték, így az a szájhoz közel esik. A hosszúfurulya így megtarthatta a nyelvfurulyákra jellemző pozíciót.

A dunántúli megyékben használatos, fanyelves (fadugós) hosszúfurulya szárán öt hangképző nyílás van. Dallamjátékra az alsó három nagyobb méretű lyukat használják. Itt a dallamsor kvartja szól, a terc gyakran semleges. A kvint és az azt követő hangok a következő felhangtartományban szólnak erősebb fúvással, majd újabb váltással az oktáv következik. Jobban sikerült hangszeren néhány hang még az oktáv fölött is megszólaltatható. A többinél jóval kisebb méretű negyedik és ötödik hangnyílás hangjai félhangonként követik egymást. Az ötödik lyuk a kvint megszólaltatását segíti, emellett a tartott hangokat ezzel lehet vibrálni, ami a hosszúfurulya jellegzetes hangzását idézi elő.

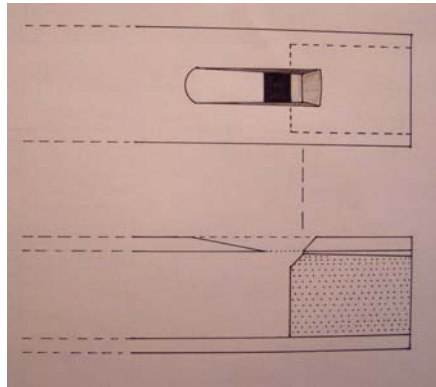
Az alul elhelyezkedő kéz ujjai csupán két hangnyílást fednek, többet — a köztük lévő nagy távolság miatt — nem is lehetne egy kézzel befogni. A másik hármat is csak így, félhangonként foghatja be a játékos.

A hosszúfurulya félhold formájú szélhasítóját és a végébe faragott „nyelvet” nem könnyű elkészíteni, ezért valamikor kialakult az a szokás, hogy a furulyákat a blockflötékre jellemző szögletes sípnyílással és ahhoz való egyszerűbb fadugóval látják el.

Ilyen átmeneti forma az ún. *román kaval*, ami, bár jóval rövidebb (kb. 60-70 cm), fenntartotta a hosszúfurulya ötlyukú rendszerét. A hátsó oldalára faragott, álló

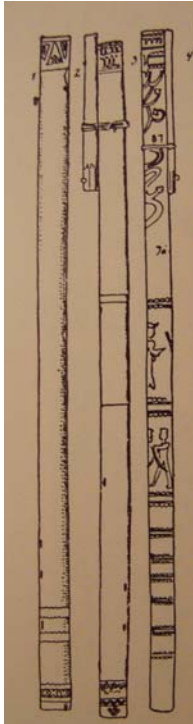
téglalap formájú sípnyíláson át látható a dugó lecsapott vége, ami a hosszúfurulyákra jellemzően jócskán túlnyúlik a szélhasító nyílás felső vonalán.

(A kaval név eredetileg azoknak a furulyaféléknek a gyűjtőneve, melyeknek a peremére /kávájára/ fújnak. A román kavalt ezzel szemben furulyasípval szólaltatják meg, így az elnevezés egyáltalán nem logikus.)

Szögletes sípnyílású hosszú szárú furulyákat a Balkán déli részén, valamint a törököknél is találunk, szintén *kaval* névvel. A sípnyílás itt is hátul helyezkedik el, de a hanglyukak száma — és így nyilván a játéktechnika is — a peremfúvós kaval-félékkel mutat rokonságot. Ezek valójában nem is hosszúfurulyák, hiszen egymástól azonos távolságra fúrt hangnyílásaik a cső középtáján helyezkednek el. Inkább tekinthetők a kávacsurulyák síppal ellátott változatainak.

A hosszúfurulya szögletes sípnyílású változatát Észak-Magyarországon találjuk. Itt a vastagabb csövű *nagyfurulyák* oldalán három hangnyílás van dúrtercre hangolva. Múzeumainkban tucatnyit találunk ilyeneket, ennek ellenére a hazai szakirodalomból teljes mértékben hiányoznak. (Malonyai Dezső *A magyar nép művészete* III. kötet 112. oldalán somogyi nagyfurulyák rajzát közli, kettő közülük „vendégcsővel” szól.)

Ezekből a nagyfurulyákból fejlődött ki végül egy óriásfurulya, a tótok nemzeti hangszer, a *fujera*. Herman Ottó így ír a gyetvai fujerásokról: *„Télen a fonóban, langyos tavaszi éjszakán megbúg a „fujera”, egy hatalmas, majdnem embernyi síp, melynek három a hanglika, s amelyet csak vendégcsövön lehet megfújni. Legmélyebb hangja majdnem harangszerű, de búgó is, mint a bánatos vadgalambé, sőt kurjant is; a legény belevegyíti saját dűnnyögő hangját...”* (Herman Ottó *Halászélet, pásztorkodás* Gondolat Kiadó Budapest 1980. 38. o.)

A leírás világosan utal arra, hogy a 19. században még dűnnyögősen fújták a fujerát, ami ékesen bizonyítja a hosszúfurulyával való közeli rokonságát. A szlovákok mára már teljesen leszoktak a dűnnyögős furulyázásról, és hasonló folyamatot találunk Romániában is. Egy nemzetközi folklórfesztiválon tapasztaltam, hogy a román furulyásoknak szigorúan megtiltották vezetőik, hogy a színpadon dörögve furulyázzanak. Állítólag az már nem korszerű! Úgy tűnik azonban, hogy szomszédaink tisztában vannak a dűnnyögős furulyázás magyaros jellegével, és ezért inkább mellőzik azt. Kétségtelen azonban az is, hogy a leszokás folyamata nálunk is elindult, és a Székelyföld, valamint Moldva kivételével napjainkra már be is fejeződött.

A szögletes szélhasítóra való áttérés után a furulyák méretének jelentős csökkenésével találkozunk, szinte az egész kárpáti régióban. A körülbelül félméteres furulyákon már elhelyezhető hat lyuk, amit egy felnőtt férfi ujjai átérnek. Ez a változat

már alaposan eltér a hosszúfurulyától, csak a szélhasító hátulsó elhelyezése, valamint a dűnnyögős játékmód őrzi az ősi örökséget. A hatlyukú furulya használata az egész Kárpát-medencei térségben elterjedt, a perifériákra sodorva a régiesebb formákat, a hosszúfurulyát és a csilinkát.

A csilinka szintén áttért a fadugós formára (csak a moldvai csángóknál maradt fenn a nyelvduógós változat), majd mind kisebb méretűvé zsugorodva gyermekjáték síppá egyszerűsödött. Így is megtartotta azonban az ősi nyelvduógós furulya, a csilinka vagy tilinkó nevét.

A hátsó sípnyílású hatlyukú furulya tehát itt helyben alakult ki, a régi nyelvduógós és az újabb keletű fadugós furulyák ötvözeteként. Míg a magyar nyelvterületeken szinte mindenütt megvolt, a délszláv térségben szórványosan találjuk, más típusokkal keveredve. Széleskörű elterjedésére a Kárpát-medencei és balkáni térségben több magyarázat is kínálkozik.

- A jó minőségű, az átlagost felülmúló hangzású hangszerek gyakran nagy területeken elterjednek. Ez történt a magyar dudával is, amit az egész Kárpát-medencében megtalálunk. Elképzelhető, hogy a hátsó sípnyílású hatlyukú dugós furulya is ilyen módon terjedt a magyar nyelvterülettől jócskán távoli térségek felé (szórványosan még Albániában is megtalálható).

- Az is lehetséges azonban, hogy a mi furulyánk egy korábbi kultúra terméke. Abból az időből maradhatott fenn, amikor a Közép-európai térség népei a Cseh medencétől a Balkánig azonos nyelvi-kulturális keretek között éltek. A hajdani hun birodalom embertömegei mára már jórészt szláv nyelvű nemzetekként tartják magukat számon, kultúrájukban azonban máig fellelhető az egykori közösség archaikus öröksége nyelvi, tárgyi és folklórhagyományokban egyaránt.

A mi furulyánk tehát a jégkorszaki eredetű nyelvduógós furulyák és az antik Európából származó blockflöte típusú dugós furulya ötvözeteként alakult ki, valószínűleg a középkor kezdetén. Az új hangszer, a hosszúfurulya eredeti formájában a Dunán túl maradt fenn, újabb változata pedig — a hátsó sípnyílású hatlyukú furulya — elterjedt, és szinte napjainkig fennmaradt az egész magyar nyelvterületen.